

บทสรุป

1. ลักษณะบางประการจากการกระจายตัวของ “บาง”

ลักษณะบางประการ จากการกระจายตัว ของ ชุมชน วัด และคลอง ที่มีคำว่า “บาง” เป็นองค์ประกอบ แสดงให้เห็นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ การตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ดังนี้

- “บาง” ไม่ได้กระจายตัวไปทั้งบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง แต่ “บาง” มีการกระจายตัวอย่างมีนัยยะสำคัญ ทั้งนี้ ไม่ปรากฏ “บาง” ในพื้นที่หลังคดถึง ระหว่างแม่น้ำสายหลัก เช่น พื้นที่หลังคดถึงระหว่างแม่น้ำนครไชยศรี-ท่าจีนและแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่หลังคดถึงระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำบางปะกง
- จากลักษณะการกระจายตัวของ “บาง” บริเวณคลองซึ่งขุดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ได้แก่ คลองสุนัขหอน และคลองสำโรง แสดงให้เห็นว่า “บาง” มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยอยุธยา
- จากลักษณะการกระจายตัวของ “บาง” บริเวณ แม่น้ำนครไชยศรี-ท่าจีน แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำบางปะกง สามารถอนุมานได้ว่าเดิมทีการตั้งถิ่นฐานของ “บาง” มีขึ้นบริเวณริมแม่น้ำเป็นหลัก
- จากลักษณะการกระจายตัวของ “บาง” ที่มีการกระจุกตัวอย่างชัดเจนบริเวณ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล เนื่องจาก มีการกระจายตัวของ “บาง” ออกไปตามการพัฒนาคลองที่แตกแขนงไปจากแม่น้ำเจ้าพระยา

2. สันฐานคลองสวนบริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

การพิสูจน์ช่วงเวลาที่เหมาะสมของการปรากฏมีของคลองสวน ตลอดจนความสัมพันธ์ของพื้นที่สวน เครือข่ายลำคลอง และ การกระจายตัวของวัด บริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล แสดงให้เห็นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับสันฐานคลองสวนบริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ดังนี้

- คลองสวนที่มีโครงสร้างประกอบด้วย คลองหลัก คลองรอง คลองสวน ลำประโดง และขัณฑ์สวน มีขึ้นมาพร้อมกับชุมชนชาวสวนบริเวณบางกอก หรือ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล มาอย่างน้อย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2053
- ขอบเขตพื้นที่สวน สัมพันธ์กับการพัฒนาเครือข่ายลำคลอง และการกระจายตัวของวัด อย่างมีนัยยะสำคัญ กล่าวคือ ภายในพื้นที่สวนจะมีการกระจายตัวของเครือข่ายลำคลอง และวัดหนาแน่นสูงกว่าภายนอก อย่างเห็นได้ชัด
- พื้นที่สวนบริเวณบางกอก ครอบคลุมพื้นที่ เหนือสุดตั้งแต่บริเวณเกาะเกร็ด ไปจนถึงใต้สุดบริเวณพระประแดง โดยมีความกว้างของพื้นที่สวนมากที่สุดบริเวณคลองอ้อมมนต์ คลองบางกอกน้อย และคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งเดิมทีเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา ขยายตัวออกไปทางตะวันตกถึงบางใหญ่ และทางตะวันออกครอบคลุมเพียงกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนบริเวณอื่นมีความกว้างของพื้นที่สวนลมหั่นลงมาจนขาดไปกับลำแม่น้ำเจ้าพระยา
- บริเวณปลายคลองหลักซึ่งพุ่งขยายออกมาจากเส้นรอบรูปของพื้นที่สวน ซึ่งมีลักษณะพื้นที่สวนพุ่งเป็นทรงกรวยออกมา แสดงให้เห็นว่า การขยายตัวของพื้นที่สวนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการขยายตัวของคลองหลัก
- เครือข่ายลำคลองในพื้นที่สวน ประกอบไปด้วยคลองหลายประเภท ได้แก่ คลองซึ่งเดิมทีเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา คลองขุดเพื่อขยายแม่น้ำเจ้าพระยาที่กลายเป็นแม่น้ำ คลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาในแนวตั้ง คลองหลักและคลองซอยอื่นๆ ทั้งนี้ พื้นที่สวนไม่ได้กระจายตัวตามคลองทุกประเภทข้างต้น

3. สันฐานเครือข่ายลำคลองบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์

การจำแนกและวิเคราะห์เปรียบเทียบรายละเอียดองค์ประกอบน้ำจากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ.2450 และ พ.ศ.2550 แสดงให้เห็นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ สันฐานและการเปลี่ยนแปลงสันฐานของเครือข่ายลำคลองบริเวณกรุงเทพและปริมณฑล ดังนี้

- เครือข่ายลำคลองบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ในพ.ศ.2450 รวมตัวขึ้นมาจากองค์ประกอบน้ำหลากชนิด ได้แก่ คลองสวนเดิม คลองคูเมือง คลองรอง ลำประโดง คูน้ำล้อมรอบพื้นที่ของวัดและที่อยู่อาศัย คูน้ำและสระน้ำ ภายในพื้นที่ของวัดและที่อยู่อาศัย
- เครือข่ายลำคลองบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ในพ.ศ.2450 จำแนกได้หลายเครือข่าย ตามลำดับการขยายตัวของลำน้ำ เช่น เครือข่ายลำคลองจากคลองสวนเดิม เครือข่ายลำคลองจากคลองคูเมือง เป็นต้น
- เนื่องจากในอดีตเครือข่ายลำคลองเป็นทางสัญจรหลักที่ถูกใช้งานทั้งการคมนาคม อุปโภคบริโภค ดังนั้น การตั้งถิ่นฐานของอาคารบ้านเรือนสมัยก่อนจึงอยู่ริมเครือข่ายลำคลองนั้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำและพื้นที่ริมน้ำ เป็นไปในลักษณะที่อยู่ประชิดกัน โดยไม่มีถนนทางเดินสาธารณะกันยกเว้น องค์ประกอบน้ำประเภทคลองคูเมืองในสมัยหลังที่มีการขุดคลองพร้อมตัดถนนสาธารณะคู่ขนานไปด้วยกัน ที่จะพบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำกับถนนเป็นไปในลักษณะประชิดกัน
- การเปลี่ยนแปลงสันฐานขององค์ประกอบน้ำ มีหลายรูปแบบ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงเป็นถนนทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่ดินทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงเป็นถนนบางส่วนและพื้นที่ดินบางส่วน

4. ประมวลผล

สันฐานบางกอกมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพัฒนาการเครือข่ายลำคลองและขอบเขตพื้นที่สวนผลไม้ มาแต่สมัยอยุธยา รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวมีทั้งในระดับมหภาค ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน “บาง”ตามเครือข่ายลำคลองบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และในระดับอนุภาค ได้แก่ บ้านเรือนบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีมาก่อนการสถาปนากรุงฯและจัดวางตั้งถิ่นฐานอย่างสัมพันธ์กับองค์ประกอบน้ำของเครือข่ายลำคลองสวนผลไม้ ถึงแม้จะมีช่วงระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานที่ยาวนานกว่า แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเครือข่ายลำคลองสวนผลไม้บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ กลับมีมากกว่าเครือข่ายลำคลองคูเมือง